

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
Розділ 1. Земний шлях особистості та її буття	9
1.1. Шлях особистості як сукупність життєвих процесів	9
1.2. Простір, час та енергія особистості	13
1.3. Людське життя у різних вимірах	16
1.4. Гармонія і дисгармонія особистості	17
1.5. Вибір особистістю життєвого шляху та його корекція	23
Запитання і завдання для самоконтролю	27
Список рекомендованої літератури	27
Розділ 2. Особистість у вимірах психологічної науки	29
2.1. Особистість у психоаналізі, трансперсональній психології, біхевіоризмі	29
2.2. Особистість у когнітивній і гуманістичній психології	59
2.3. Жіночі теорії особистості	67
2.4. Факторні теорії особистості	69
2.5. Теорії особистості окремих учених	71
2.6. Особистість у психології Сходу	84
2.7. Типологія особистостей О. Ф. Лазурського	90
2.8. Особистість у радянській та українській психології	91
2.9. Людина як багатосистемне явище	98
2.10. Психоенергетична ментально-соціодуховна концепція особистості	101
Запитання і завдання для самоконтролю	105
Список рекомендованої літератури	106
Розділ 3. Людська психіка та психічне	107
3.1. Психічне, його зміст і потенціал	107
3.2. Сутність людської психіки	111
3.3. Багатосистемність людської психіки	114
3.4. Псі-програми	116
3.5. Несвідомий рівень психіки (несвідоме)	121
3.6. Підсвідомий рівень психіки (підсвідоме)	125
3.7. Свідомий рівень психіки (свідомість)	129
3.8. Надсвідомий рівень психіки (надсвідомість)	131
3.9. Розвиток та основи функціонування людської психіки	135
3.10. Практичне використання знань про людську психіку і психічне	139
Запитання і завдання для самоконтролю	144
Список рекомендованої літератури	144
Розділ 4. Біопсихічна підструктура особистості	145
4.1. Загальна характеристика біопсихічної підструктури особистості	145
4.2. Генетичні, вікові й статеві особливості особистості	145
4.3. Темперамент	151
Запитання і завдання для самоконтролю	158
Список рекомендованої літератури	158
Розділ 5. Ментально-психічна підструктура особистості	159
5.1. Взаємовплив соціальної та індивідуальної психіки	159
5.2. Складові ментально-психічного	161
Запитання і завдання для самоконтролю	164
Список рекомендованої літератури	164
Розділ 6. Інтраіндивідуальна підструктура особистості:	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	165
6.1. Поняття інтраіндивідуальної підструктури особистості	165
6.2. Особливості функціонування інтраіндивідуальної підструктури особистості	168
Запитання і завдання для самоконтролю	179
Список рекомендованої літератури	179

Розділ 7. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОЦІЙ ОСОБИСТОСТІ	181
7.1. Роль і функції емоцій у керуванні поведінкою та діяльністю	181
7.2. Прикладна роль емоцій	185
7.3. Емоції очікування й прогнозу	188
7.4. Фрустраційні емоції	197
7.5. Комунікативні емоції	202
7.6. Інтелектуальні емоції, або афективно-когнітивні комплекси	204
7.7. Характеристика емоційних станів, які виникають у процесі діяльності	206
7.8. Емоційні властивості людини	210
Запитання і завдання для самоконтролю	215
Список рекомендованої літератури	216
Розділ 8. РОЗУМІННЯ ЕМОЦІЙ ІНШОЇ ЛЮДИНИ Й УПРАВЛІННЯ СВОЇМИ ЕМОЦІЯМИ	217
8.1. Розуміння емоцій інших людей та емоційна здатність	217
8.2. Ідентифікація емоцій за мімікою та пантомімікою	220
8.3. Керування емоціями	225
Запитання і завдання для самоконтролю	232
Список рекомендованої літератури	232
Розділ 9. ХАРАКТЕРИСТИКА РІЗНИХ ПОЧУТТІВ	233
9.1. Позитивні почуття	233
9.2. Негативні почуття	241
Запитання і завдання для самоконтролю	246
Список рекомендованої літератури	246
Розділ 10. ЕМОЦІЙНО ЗУМОВЛЕНА ПОВЕДІНКА ТА ЕМОЦІЙНІ ТИПИ	247
10.1. Емоційна поведінка	247
10.2. Емоційні типи	252
Запитання і завдання для самоконтролю	258
Список рекомендованої літератури	258
Розділ 11. ФАХОВІ, ВІКОВІ, СТАТЕВІ ТА ПАТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ ЛЮДИНИ	259
11.1. Особливості емоційної сфери у представників деяких професій	259
11.2. Вікові й статеві особливості емоційної сфери особистості	260
11.3. Емоції за патологією	270
Запитання і завдання для самоконтролю	278
Список рекомендованої літератури	278
Розділ 12. ЗДІБНОСТІ	279
12.1. Поняття здібностей та їхнього розвитку	279
12.2. Види здібностей	279
12.3. Розвиток здібностей	282
Запитання і завдання для самоконтролю	283
Список рекомендованої літератури	283
Розділ 13. СОЦІОПСИХІЧНА ПІДСТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ	285
13.1. Досвід	285
13.2. Характер	286
13.3. Акцентуації характеру	291
13.4. Спрямованість	293
13.4.1. Поняття спрямованості особистості	293
13.4.2. Теорії мотивації	297
13.4.3. Мотивація і мотивування та їх компоненти	308
13.4.4. Види мотивів	311
13.4.5. Ієрархія і зміна мотивів	318
13.4.6. Зовнішня і внутрішня мотивація	320
Запитання і завдання для самоконтролю	323
Список рекомендованої літератури	324

Розділ 14. Підструктура особистості “свідомість-самосвідомість”	325
14.1. Свідомість особистості	325
14.2. Самосвідомість особистості	327
14.3. “Я-концепція”	328
14.4. Самоповага і комплекс меншовартості особистості	332
14.5. Самореалізація особистості	334
Запитання і завдання для самоконтролю	337
Список рекомендованої літератури	337
Розділ 15. Психічні стани	339
15.1. Підходи до розуміння психічних станів та їх сутність	339
15.2. Структура, функції та класифікація психічних станів	343
15.3. Особливості психічних станів	349
15.4. Фізіологічні основи і зовнішні вияви психічних станів	350
15.5. Психічні стани особистості в різних ситуаціях життєдіяльності	351
15.6. Стан страху та шляхи його подолання	355
Запитання і завдання для самоконтролю	360
Список рекомендованої літератури	360
Розділ 16. Соціалізація особистості	361
16.1. Поняття соціалізації	361
16.2. Особливості, умови й механізми соціалізації	362
16.3. Процес соціалізації	364
Запитання і завдання для самоконтролю	371
Список рекомендованої літератури	371
Розділ 17. Психологічний захист особистості	373
17.1. Загальне уявлення про “психологічний захист” і його функції	373
17.2. Різновиди психологічного захисту та їхня характеристика	376
17.3. Особливості психологічного захисту в дітей	385
17.4. Використання захисту в життєдіяльності	390
Запитання і завдання для самоконтролю	400
Список рекомендованої літератури	400
Розділ 18. Поведінка особистості	401
18.1. Розуміння поведінки особистості в суспільстві	401
18.2. Вплив суспільства на статус і соціальну роль особистості	407
18.3. Взаємовплив особистості й соціальної ролі	411
18.4. Ціннісно-нормативна система особистості та її вплив на поведінку	413
18.5. Установки, стереотипи та імідж особистості як засоби регуляції її поведінки	415
Запитання і завдання для самоконтролю	417
Список рекомендованої літератури	417
Розділ 19. Девіантна поведінка і депривація	419
19.1. Психологічне розуміння відхильної поведінки	419
19.2. Особливості особистості з девіантною поведінкою	424
19.3. Депривація	427
Запитання і завдання для самоконтролю	435
Список рекомендованої літератури	435
Розділ 20. Цілеспрямована і залежна поведінка особистості	437
20.1. Поняття психологічних механізмів цілеспрямованої поведінки	437
20.2. Теоретичні підходи до аналізу структури регуляції дії	438
20.3. Вплив мети на поведінковий акт	442
20.4. Зворотний зв'язок та ефективність наступної дії	447
20.5. Психічні залежності	451
Запитання і завдання для самоконтролю	459
Список рекомендованої літератури	459

Розділ 21. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	461
21.1. Розуміння психічного здоров'я	461
21.2. Вплив суспільної дійсності на психічне здоров'я особистості	469
Запитання і завдання для самоконтролю	469
Список рекомендованої літератури	470
Розділ 22. ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ	471
22.1. Сутність і роль психічної стійкості особистості	471
22.2. Чинники психічної стійкості	472
Запитання і завдання для самоконтролю	478
Список рекомендованої літератури	479
Розділ 23. САМОУПРАВЛІННЯ І САМОРЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	481
23.1. Розуміння самоуправління і саморегулювання особистості	481
23.2. Процес самоуправління і саморегулювання	483
23.3. Саморегулювання настрою	486
Запитання і завдання для самоконтролю	490
Список рекомендованої літератури	491
Розділ 24. САНОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ, ЙОГО АКТИВІЗАЦІЯ І САМОРЕГУЛЮВАННЯ	493
24.1. Розуміння саногенного потенціалу особистості	493
24.2. Благополуччя як позитивний саногенний потенціал особистості	494
24.3. Активізація саногенного потенціалу та його саморегулювання	496
Запитання і завдання для самоконтролю	501
Список рекомендованої літератури	501
Розділ 25. КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	503
25.1. Розуміння криз особистості у психології	503
25.2. Типи криз особистості	504
25.3. Ставлення до кризи та її подолання	519
Запитання і завдання для самоконтролю	523
Список рекомендованої літератури	523
Розділ 26. РОЗВИТОК І ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	525
26.1. Підходи і теорії розвитку особистості	525
26.2. Розвиток і формування змісту особистості	536
Запитання і завдання для самоконтролю	543
Список рекомендованої літератури	543
Розділ 27. РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	545
27.1. Розуміння поняття “конкурентоспроможна особистість”	545
27.2. Етапи розвитку конкурентоспроможної особистості	547
27.3. Психологічні основи розвитку інтегральних	549
характеристик конкурентоспроможної особистості	
Запитання і завдання для самоконтролю	557
Список рекомендованої літератури	557
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	559
ГЛОСАРІЙ	572
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	601

*Присвячую
дорогим мені людям –
дружині Марії Василівні
й донечкам Мар'яні та Юліані*

ПЕРЕДМОВА

Особистість – центральне поняття багатьох гуманітарних і суспільних наук. І це не дивно, оскільки особистість є перетином усіх ліній соціального життя, у ній сконцентровано водночас великий потенціал соціального і духовного, свідомого, несвідомого, підсвідомого і надсвідомого, інтелекту й можливостей.

Особистість має особливі психічні властивості. Вона пізнає й перетворює світ, займає певне місце серед інших людей у суспільстві, прогнозує майбутнє, спираючись на історичне минуле, удосконалює і змінює себе тощо. Проте не було й ніколи не буде людини-особистості, яка б у всьому була схожою на іншу. І така закономірність розвитку особистості засвідчує її неповторність, своєрідність та унікальність. Наголошуючи на цьому, вважаємо, що кожна людина є індивідумом (у перекладі з латині – “неподільним”). Тому особистість – одне з найбагатозначніших понять у психології.

Розглядаючи особистість, завжди під цим поняттям розуміємо змістовий аспект її психіки. Особистість без її психіки не можна зрозуміти, як дня без ночі. Саме у психіці виражено весь зміст особистості.

Нині психологія особистості формується як самостійна галузь психологічної науки. І це важливо, оскільки проблема особистості є центральною у теоретичній та прикладній психології. Зокрема, дослідження характеристики психічних властивостей і взаємин особистості виокремлюють у загальній психології особистості; індивідуальних особливостей і розходжень між людьми – в диференційованій психології; міжособистісних зв'язків, статусів і ролей особистості в різних спільнотах – у соціальній психології; особистості як суб'єкта суспільної поведінки і конкретних видів діяльності – у всіх галузях прикладної психології.

Лише знання психології особистості дасть змогу докорінно змінити наше українське суспільство, мобілізувати його потенціал на розбудову правової, заможної держави. Для цього необхідно наповнити новим змістом кожен особистість-громадянина, особливо її свідомість і самосвідомість, змінити світовідчуття, світосприймання і світорозуміння.

Сподіваємось, цьому сприятиме пропонований підручник, написаний на новій теоретико-методичній основі. У ньому, зокрема, показано, що рівень свідомості особистості невіддільний від інших рівнів її психіки – несвідомого, підсвідомого і надсвідомого, оскільки психіка функціонує як

одна система. Тому, не вивчивши всіх рівнів психіки, їхньої взаємодії, неможливо зрозуміти природу особистості, її поведінку й діяльність, процес соціалізації, розвитку, устремління, криз, деградації тощо.

Викладення матеріалу підручника проблемне і дослідницьке, у ньому розкрито різні підходи, погляди й позиції вчених щодо психології особистості. Отже, студенти одержують змогу не тільки осмислити їх, а й сформувати широкий психологічний світогляд. Водночас у підручнику автор дотримується власної *енергетичної концепції психіки і психічного* та побудованої на її основі ***психоенергетичної ментально-соціодуховної концепції особистості***.

Її сутність полягає в тому, що особистість виявляється через зміст своєї психіки, яка функціонує на енергетичному рівні як цілісна система, котра охоплює психічне (інформацію та її значущість) минулого (людства, раси, етносу, нації, роду, родини), психічне теперішнього (соціокультурного середовища) і психічне майбутнього (духовного). Названі компоненти психічного, які існують у вигляді психоенергії, утворюють цілісну ментально-соціодуховну особистість.

Тому цей підручник щодо змісту і структури побудовано так, щоб спонукати студентів до оволодіння науковими знаннями про психологію особистості, навичками і вміннями її діагностування та корекції.

Саме такому підходу сприяють структура і логіка вивчення навчальної дисципліни, що передбачають систематичність і послідовність освоєння навчального матеріалу, оптимальність переходу від простих проблем до складніших.